

***ROBERT JUSTIN GOLDSTEIN, ANDREW M. NEDD
(ED.), POLITICAL CENSORSHIP OF THE VISUAL ARTS
IN NINETEENTH-CENTURY EUROPE. ARRESTING
IMAGES. PALGRAVE MACMILLAN UK, 2015.
ISBN 978-0-230-24870-0. XVI, 272 P.***

Florin-Aron PĂDUREAN

Deși vorbim de un fenomen complex și mereu prezent în societatea românească a ultimelor secole, pentru istoriografia din țara noastră cenzura a rămas un subiect episodic. Dacă în privința cenzurii literare putem nominaliza contribuții de însemnătate, în ceea ce privește o formă de cenzură mai specializată, aceea asupra mijloacelor vizuale, studiile sunt puține și privesc aproape exclusiv perioada comunistă. Iar atunci când vine vorba de secolul al XIX-lea, referințele sunt aproape inexistente. Volumul editat de Robert Justin Goldstein și Andrew M. Nedd reprezintă, astfel, un punct de plecare obligatoriu pentru un potențial istoric al cenzurii din spațiul românesc al secolului al XIX-lea, plasând în context internațional o problemă locală și oferind atât metodologia, cât și o arhitectură preliminară a mecanismelor cenzurii și a genurilor urmărite de aceasta.

Volumul reunește studiile mai multor autori asupra cenzurii din cinci state europene (Rusia, Franța, Austro-Ungaria, Germania și Italia), însă cititorul nu poate să nu observe, în ciuda particularităților și a anecdotismului specific fiecărui spațiu în parte, preocupări și metode similare de control politic. Răspunzând prevederilor legale, dar și prejudecăților sociale, pretutindeni cenzura se manifestă cu vigoare nedisimulată, atât în fața unei teoretice crime de lezmaiestate, comisă de un artist prea critic sau neglijent, cât și în fața unei imagini obscene. Potențiala amenințare a reprezentărilor vizuale implică reacții similare de control, de eliminare și de interdicție, chiar și atunci când autoritățile cenzoriale sunt diferite, constrângerile putând proveni din partea instituțiilor juridice și polițienești ale statului laic, din partea Bisericii sau din partea unor

comisii private. De aceea, fiecare eseu reconfigurează, mai mult sau mai puțin, aceleași ținte mediatice – ilustrația de carte și presă (îndeosebi caricaturile), fotografiile, teatrul și cinematograful, uneori chiar pictura și sculptura –, aceiași actori și aceleași procedee de acțiune și reacțiune.

Acceptată, la nivel comunitar sau național, ca metodă legală și ordinară de intervenție politică, cenzura era adesea percepută, la nivel individual, ca o formă brutală de tortură psihică. Deloc întâmplător, Gustave Flaubert întrezărea, în spatele actului instituțional al cenzurii, „o monstruoșitate, ceva mai grav decât omuciderea: atacul asupra gândirii este o crimă de distrugere a sufletului” (*lèse-âme*). Volumul de față nu este, așadar, doar o reconstrucție a factualității istorice, ci și o incursiune în neliniștile vieții private. Nu sunt relevate doar atacuri asupra libertății de exprimare, ci și reacții variate – de la conformism la eludări sau ripostă. Pentru a preîntâmpina măsurile cenzoriale, unii publiciști și artiști alegeau să își treacă operele, cu severitate, prin foarfecele mentale ale auto-cenzurii (*scissors in the head*). De aceea, o istorie a cenzurii devine, în mod inevitabil, și o istorie a gândirii. Pentru istoricul de astăzi, la fel ca și pentru cenzorul de ieri, conștiința individuală (precum și cea colectivă) a celorlalți (creatori, furnizori sau doar consumatori de imagini) nu este deloc lipsită de interes. Relevantă, în acest sens, este observația lui Robert Justin Goldstein: cenzura presei și îndeosebi a artelor reflectă faptul că, într-o eră a industrializării urbane, a alfabetizării generale și a transporturilor și comunicațiilor rapide, ceea ce gândesc cetățenii de rând contează pentru liderii politici.

Primul eseu, o contribuție colectivă a doi cercetători americani, Margaret Bridget Betz și Andrew M. Nedd, tratează cenzura din Rusia țaristă și impactul acesteia asupra artei abstracte rusești. Încă de la prima propoziție, este dezvăluită și surprinzătoarea concluzie a eseului: cenzura imaginii a contribuit la dezvoltarea și acumularea de semnificații ascunse a artei rusești. Controlul, dar și auto-controlul artiștilor, menit să prevină intervenția cenzurii, a generat forme inedite de simbolism vizual, imagini ascunse (*hidden images*), canalizatoare ale unor mesaje sociale și politice. Demersul celor doi autori devoalează repercusiuni neașteptate ale fenomenului cenzurii. De exemplu, în conflictele repetate ale Nataliei Goncharova cu normele uzuale și legile sunt conturați germenii acceptării sociale a femeii ca artist plastic și a libertăților de manifestare specifice, recunoscute până atunci, doar bărbaților. Consecințele sunt vizibile și în cazul artei non-figurative, de un interes aparte fiind analogia

subliniată în eseu, între *Pătratul negru* al lui Kazimir Malevich, manifest al suprematismului, și pătratul negru al cenzurii, formă șablonardă aplicată peste imaginile interzise de autorități.

Robert Justin Goldstein oferă o privire sinoptică asupra cenzurii vizuale în Franța secolului al XIX-lea, un demers dificil, mai ales dacă luăm în considerație și contextul de instabilitate politică, manifestat prin repetatele schimbări de regim. Țintele principale ale cenzurii, de-a lungul întregii perioade urmărite, și cărora autorul le acordă și cel mai mult spațiu, au fost caricatura și teatrul. Acestea reprezentau, după cum consideră Goldstein, un pericol mai mare pentru ordinea publică și stabilitatea socială, ele putând atinge și influența clasele needucate mult mai ușor decât ar fi putut artele plastice. Începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, cinematograful intră și el pe lista primară a amenințărilor sociale.

În cel de-al treilea studiu din volum, dedicat Austro-Ungariei, Catherine Horel examinează cu prioritate caricaturile cu subiecte anti-monarhice și xenofobe / antisemite, un gen care devine treptat una din marile probleme ale cenzorilor din imperiu. Cu acest prilej, autoarea realizează o panoplie succintă a tipologiilor și stereotipiilor etnice din paginile revistelor satirice, între care ne-am fi așteptat să descoperim și o relatare privitoare la români, nu doar o menționare fugară. Finalul eseului este construit în jurul unui incident din lumea artelor plastice, acela al cenzurii operelor lui Gustav Klimt, cu ocazia decorării sălii de ceremonii a Universității din Viena.

Una dintre cele mai consistente contribuții a volumului pune în discuție cenzura din statele germane și, mai apoi, din Imperiul German. Articolul semnat de Ursula E. Koch și Martin Loiperdinger impresionează prin numărul de pagini (60), dar și prin generosul orizont cronologic (din secolul al XVI-lea până la finele Primului Război Mondial). Expunerea este susținută cu excursuri lămuritoare și studii de caz, pasajul dedicat revistelor satirice ilustrate și impedimentelor juridice pe care acestea le-au întâmpinat oferind cititorului și o interesantă introducere în istoria presei din spațiul german. Semnificativ este și episodul dedicat cenzurii cinematografice, care, chiar dacă nu se bucură de același spațiu ca și cenzura publicațiilor satirice, beneficiază, prin modul de relatare și abundența exemplelor, de aceeași seriozitate argumentativă.

Antonello Negri și Marta Sironi ne oferă ultimul eseu al volumului, subiectul acestuia fiind cenzura în Italia între Congresul de la Viena și Primul Război Mondial. Autorii reușesc să surprindă modul în care conflictul dintre

Stat și Biserică s-a reflectat pe tărâmul cenzurii, detaliind multiplele tensiuni între controlul tradițional exercitat de papalitate și controlul autorităților guvernamentale din peninsulă. Interesante sunt circumstanțele în care s-a manifestat cenzura teatrală, exigentă chiar și cu operele lui Giuseppe Verdi, dar și unele cazuri de cenzură inedite, precum un neobișnuit exemplu al controlului pieselor de mobilier.

Volumul este îmbogățit cu 63 de ilustrații alb-negru, absolut necesare unui expozeu care aduce în centrul atenției mesajul vizual în locul celui scris. La finele fiecărui articol este redactat și un eseu bibliografic, în care sunt inserate referințe și surse valoroase pentru studiul cenzurii din fiecare stat în parte. Volumul, o inițiativă unică și deosebit de utilă pentru cercetători, oferă însă ocazia unei lecturi plăcute chiar și celor nefamiliarizați cu subiectul.

Florin-Aron PĂDUREAN